

De thematiek van de *brede opleidingen* staat opnieuw in de aandacht. In Nederland heeft de commissie-Veerman (2010) zich onomwonden uitgesproken voor brede bacheloropleidingen. De rapporten van de commissie-Soete (2008 en 2009) beogen met hun rationalisatievoorstellen ook brede opleidingen in Vlaanderen. In nummer 3 van TH@MA onderschrijft Chiel Renique van de werkgeversorganisaties VNO-NCW en MKB-NL volmondig deze ontwikkeling: weg met de smalle opleidingen, een brede vorming staat centraal. Een en ander vraagt om meer duiding en problematisering.

Profilering en doelmatigheid van het onderwijsaanbod

Een replik op het betoog van Chiel Renique voor brede opleidingen

Ton van Weel

VVKHO, CHEPS

Het betoog van Renique vertrekt vanuit de basisstelling dat het in het hoger onderwijs niet mag ontbreken aan een goede basiskwaliteit. Maar het mag daar tegelijkertijd niet bij blijven. Het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek moeten namelijk op bepaalde plaatsen boven de rest uitstijgen. Met het huidige beleid en management is dat niet mogelijk. Daarom moeten er keuzes worden gemaakt. Ten eerste moet de wildgroei aan studierichtingen ingedamd en teruggeschroefd worden en ten tweede moeten onderwijs- en onderzoeksactiviteiten worden gebundeld waarbinnen gedifferentieerd kan worden, bijvoorbeeld in de vorm van minoren of afstudeerrichtingen. In navolging van de commissie-Veerman is *profilering* bijgevolg het toverwoord: onderwijsinstellingen moeten overgaan tot het maken van strategische keuzes: waarin wil de hogeschool of universiteit uitblinken? Het mes kan zodoende worden gezet in het excessieve onderwijsaanbod en breed opgezette bacheloropleidingen zien het licht. Het moet voor Renique om echte keuzes gaan: 'Als het profilering wordt, bovenop alles blijven doen wat er nu aangeboden wordt, dan wordt de versnippering alleen maar groter.'¹

Dat een exponent van de werkgevers zich uitspreekt ten faveure van brede opleidingen is geen nieuw gegeven. De Raad van Centrale Ondernemingsorganisaties, waarin de

drie belangrijkste Nederlandse werkgeversorganisaties verenigd zijn, pleit al in 1995 'dat de initiële opleidingen het karakter dienen te hebben van een brede basisopleiding, zowel in hbo als wo.'² Drie jaar later laat het Vlaams Economisch Verbond (thans Voka) weten dat '[h]et universitair onderwijs [...] een polyvalente basisvorming [moet] bieden'.³ Het zijn niet enkel de werkgeversorganisaties die voorstander zijn van brede opleidingen. De hogeronderwijssectoren *zelf* laten in Nederland en Vlaanderen meermaals weten dat ideaal te willen nastreven. Zo nemen de HBO-raad (commissie-Brouwer, 1995⁴) en de VSNU (commissie-Veldhuis, 1996⁵) soortgelijke standpunten in. De Vlaamse rectoren spreken in 1998 met de onderwijsminister af dat het eerste jaar 'in beginsel een "studium generale" [omvat]'⁶ en de commissie-Soete (2008) heeft het voor heel het hoger onderwijs over 'bredere studieprogramma's en opleidingen'.⁷

Er valt ook veel te zeggen voor brede opleidingen, want een beperkt opleidingsaanbod werkt gunstig twee kanten op. Aan de ene kant is het voor de middelbare scholier gemakkelijker kiezen. Bovendien is het voor hem relatief eenvoudig om binnen een bredere eerstecyclusopleiding door te stromen naar een gespecialiseerde tweedecyclusopleiding. De studiekeuze op 17 of 18 jaar wordt op die manier min-

der ingrijpend, de hogeronderwijsloopbaan kan immers *en cours de route* eenvoudig worden bijgestuurd. De student is daarenboven verzekerd van een brede vorming die aansluit bij de traditie van de Amerikaanse *liberal arts colleges* en de universitasgedachte. Voeg daar nog eens aan toe dat een beperkter opleidingsaanbod tot op zekere hoogte aanleiding geeft tot schaalvoordelen en de versnippering van schaarse middelen tegengaat. Bij dit scenario doet zich overigens, bekeken vanuit het studentenperspectief, wel het probleem voor dat de student het idee kan hebben zich onvoldoende te kunnen onderscheiden van zijn collega's. Aan de andere kant biedt een brede vorming het voordeel dat de afgestudeerde ruim inzetbaar is op de arbeidsmarkt. Ook het afnemend veld zal zich van zijn kant verheugen over een transparant aanbod en de brede inzetbaarheid van de nieuwe werknemer. Hoewel soms pleidooien worden gehouden in tegenovergestelde zin, kan niet worden verwacht dat het onderwijs kant-en-klare arbeidskrachten aflevert. De werkgever zal hoe dan ook, zeker met continue veranderde activiteiten, telkens moeten investeren in de opleiding en vorming van de werknemer. Dat de laatste zich voortdurend laat bij- en omscholen, spreekt bij dit denkspoor voor zich.

Theoretische uitgangspunten

Op dit punt moet de vraag worden gesteld waarom het opleidingsaanbod niet is geëvolueerd richting brede basisopleidingen (uitzonderingen uiteraard daargelaten) als dat door veel actoren wordt onderschreven. Om die vraag te beantwoorden, moet eerst worden stilgestaan bij de vraag waarom de proliferatie van het opleidingsaanbod is ontstaan. Een eerste antwoord op die vraag kan gevonden worden in het proefschriftonderzoek van Jeroen Huisman (1995). Hij heeft onderzocht hoe de proliferatie in het studieaanbod tot stand komt. Daarbij ging hij uit van de veronderstelling dat een universiteit in eerste instantie streeft naar haar eigen overleven. Om te kunnen overleven, moet de instelling wel over hulpmiddelen beschikken, in dit geval geld, die het verkrijgt door het leveren van een tegenprestatie, het opleiden van studenten. Uit zijn empirische gegevens bleek dat de Nederlandse universiteiten in de periode 1974-1993 nieuwe opleidingen of specialisaties in het leven riepen als de studenteninstroom afnam of sterk varieerde, met andere woorden de afhankelijkheid ten opzichte van de overheid toenam als gevolg van de verminderde of onzekere financiering. Op die manier probeerden universiteiten nieuwe niches aan te boren en de overheidsfinanciering veilig te stellen. Daarbij bleek verder dat universiteiten hoofdzakelijk overgingen tot het opzetten van unieke opleidingen die door de andere universiteiten niet werden ingericht.⁸

Het tweede antwoord, dat aansluit bij het eerste, heeft te maken met regelrechte concurrentiemotieven die, zeker wat de Vlaamse situatie aangaat, te situeren zijn als reacties

op initiatieven van andere partijen. In het verzuilde België is veel van het onderwijsaanbod tot stand gekomen door na-ijver tussen de (officiële) overheids- en (vrije) katholieke netten. Bij wijze van willekeurig gekozen voorbeeld: het Vrij Hoger Handelsinstituut (Vrohan) opent in 1962 zijn deuren in Dendermonde om de abiturienten van de (katholieke secundaire) handelsschool te laten voortstuderen binnen het eigen net en niet te laten vertrekken naar officiële scholen in Aalst of Gent.⁹ Dergelijk gedrag heeft geleid tot een quasidubbel aanbod op het niveau van de bacheloropleidingen van de hogescholen in de centrumsteden. In steden als Brugge, Gent, Antwerpen, Brussel en Hasselt worden opleidingen als lerarenopleiding, verpleegkunde, sociaal werk, zelfs office- en bedrijfsmanagement bijna overal tweemaal aangeboden. Doordat hogescholen in zekere zin op elkaars lip zitten, is de wedijver nooit ver te zoeken in Vlaanderen.

Financiering en wedijver zijn van invloed op het opleidingsaanbod

Blik op de managementliteratuur

Het antwoord op de vraag waarom het idee van de brede opleidingen nog een dode letter is gebleven, heeft dus te maken met het strategisch gedrag (of: overlevingsdrang) van de hogeronderwijsinstellingen. Het is interessanter voor aanbieders om nieuwe initiatieven toe te voegen aan de opleidingsportefeuille dan bestaande opleidingen samen te voegen of te verbreden. Echte keuzes maken lijkt aan hogescholen en universiteiten niet besteed. Of toch. Het kan geen kwaad om eens in de hogeronderwijsmanagementliteratuur inspiratie op te doen. Robert C. Dickson heeft een handleiding (1999/2010) geschreven voor bestuurders en managers om hun instellingen terug op de rails te zetten. Ondanks dat zijn werk geënt is op de Amerikaanse situatie, wil dat nog niet zeggen dat het niet van toepassing is op een Europese context. Een van zijn motto's is: 'Most institutions can no longer afford to be what they've become.' Anders gezegd, voor veel hogescholen en universiteiten geldt dat de uitgebreide waaier aan opleidingen en activiteiten niet meer kwaliteitsvol kan worden aangeboden wegens het gebrek aan middelen. Instellingen moeten daarom opnieuw hun prioriteiten stellen en hun middelen heralloceren. Vandaar de titel *Prioritizing Academic Programs and Services. Reallocating Resources to Achieve Strategic Balance*.

Dickesons leidraad valt grosso modo uiteen in zes stappen. Allereerst is het van belang om alle betrokkenen, ook de bestuursorganen, te doordringen van een *sense of urgency*. Daarna, ten tweede, moet worden uitgemaakt wie de verantwoordelijkheid draagt voor de heralloceringsoperatie. Dit moet bij de top gelegd worden, een rector, voorzitter of directiecomité. Hoe gekozen beleidsmakers een dergelijke onderneming moeten doorvoeren, wordt helaas niet gezegd door Dickeson. De derde stap is de belangrijkste: het scherpstellen van de missie van de hogeschool of universiteit. Dit is het ijkpunt waaraan alle programma's op hetzelfde moment worden getoetst. Onder programma's verstaat de auteur elke activiteit of verzameling van activiteiten die de instelling middelen kost. Dit kunnen dus zowel opleidingen als ondersteunende diensten (administratie, studentenrestaurants, ...) zijn. De vierde stap behelst het afwegen en selecteren van de te hanteren criteria waaraan de programma's worden onderworpen. Het gaat hem daarbij niet om benchmarking met andere (programma's van) instellingen, maar om het prioriteren van alle programma's van een en dezelfde instelling, de vijfde stap. De laatste, zesde stap bestaat uit het implementeren van de prioritering: het toevoegen, consolideren, verwijderen of bijsturen van programma's. Het geheime ingrediënt bij dit alles is... leiderschap.¹⁰

Het geheime ingrediënt is ... leiderschap

Mooi in theorie, maar wat in de praktijk? Dickeson mag dan wel betrokken zijn geweest bij vele herstructureringen, zijn aanpak komt toch wat oppervlakkig en *textbook*-achtig over. In dat opzicht is het meer dan de moeite waard om kennis te nemen van het doctoraatsonderzoek van Peter D. Eckel (1998). Hij heeft veldonderzoek verricht bij een private en drie publieke universiteiten in de Verenigde Staten. Zijn aandacht ging uit naar welke criteria werden gehanteerd bij het sluiten van een opleiding. Daarvoor keek hij eerst naar de criteria die vanuit het management voorop werden gesteld (*decision rationality*). Daarna ging hij op zoek naar de criteria die leidden tot het effectief sluiten van opleidingen (*action rationality*). Tussen de twee sets van criteria stelde hij een frappante discrepantie vast: 'Programs were closed (...) that did not have strong unit leaders, that lacked champions on cam-

pus, that were not central to the missions of their colleges, and that had small numbers of faculty and students (and thus alumni). As one informant said, "they took the ones they could get away with." (...) By closing the programs "they could get away with", decision makers neither meet their goals of saving money, improving quality, or streamlining focus, nor do they follow efficient processes.' Waar verwacht kon worden dat het kwaliteitsargument van doorslaggevende betekenis zou zijn bij het stopzetten van opleidingen, zoals voorgesteld in de rationalisatierapporten van bijzonder commissaris Roger Dillemans (1995-1999), blijkt het criterium kwaliteit slechts een filterende rol te spelen: 'Quality (...) acted as a filter to narrow the range of potentials targets, not as a final determinant.'¹¹ Opgemerkt moet worden dat Eckel zijn onderzoek toespitste op beslissingsprocessen die zich binnen een universiteit (campus) voltrokken. De opleidingen werden niet vergeleken met andere soortgelijke opleidingen (benchmarking) zoals dat in het Vlaamse kwaliteitszorgsysteem wel het geval is.

Ongecoördineerd gedrag

Echte keuzes maken lijkt aan hogeronderwijsinstellingen niet besteed. Als er wordt ingegrepen, dan leidt dat veelal tot het wegsnijden van de zwakste onderdelen die zich niet of nauwelijks kunnen verdedigen. Het uitdijen van de hogeronderwijsinstellingen zet zich daarna verder voort. Jo Box, oud-redactielid van *TH@MA*, heeft in 1991 een treffende beeldspraak opgehangen over het gedrag van de instellingen: 'Instellingen van hoger onderwijs vertonen, ongecoördineerd, een soort lemmingen-gedrag. Zij planten zich voort totdat de grenzen van hun ecosysteem zijn bereikt, lopen elkaar voor de voeten en brengen daardoor het voortbestaan van het geheel zelf in gevaar. Het is bekend dat lemmingen dit probleem oplossen door zich collectief in het water te storten, waar ze verdrinken, maar waardoor weer de noodzakelijke ruimte voor de soort ontstaat. Hoewel Nederland aan zee grenst, lijkt het toch gewenst om andere manieren te vinden om het lemmingen-effect in het hoger onderwijs te beperken.'¹² Vlaanderen grenst eveneens aan de zee, maar heeft zo het zich laat aanzien niet dezelfde mate als Nederland van wildgroei gekend.

Als moet worden vastgesteld dat de instellingen tegen zichzelf in bescherming moeten worden genomen, dan rijst de vraag wie daarvoor het beste geplaatst is. De politiek zal het liefst hebben dat de sector het probleem zelf aanpakt, bijvoorbeeld in de vorm van zelfregulering door het maken van afspraken op koepelniveau. Dit zal echter veelal een schijnoplossing inhouden, want de actoren zullen zich enkel houden aan wat is afgesproken als ze daar enig voordeel uithalen.¹³ En als de sector er dan toch in slaagt om de programmatiedrift te beteugelen, wil de

politiek daar niet altijd in volgen.¹⁴ Keer op keer blijkt bovendien dat afspraken die op sectorniveau tot stand zijn gekomen geen lang leven beschoren zijn. De Vlaamse universiteiten en hogescholen verbonden zichzelf recentelijk tot een moratorium waarbij werd besloten om niet met nieuwe basisopleidingen te starten in de academiejaren 2009-10 en 2010-11. De koepel van de Vlaamse hogescholen wilde dit moratorium met een jaar verlengen – wetende dat de universiteiten de tijd wel rijp achtten voor nieuw aanbod – maar het herenakkoord hield uiteindelijk geen stand. De hogescholen dienden uiteindelijk veertien aanvragen in bij de Erkenningscommissie Hoger Onderwijs, waarvan acht voor basisopleidingen. Dat het vertrouwen daarmee zoek was, bewijst wel dat de hogescholen direct daarna geen afspraken meer wensten te maken over het consolideren van het aantal afstudeerrichtingen.

Op basis van voorgaande bespiegelingen en feiten kan niet anders dan worden besloten dat de zelfregie in het hoger onderwijs geen zaligmakend alternatief is. Op het vlak van het onderwijsaanbod blijkt dat universiteiten en hogescholen geen grote en langdurige realisaties kunnen voorleggen. De veelvuldig bepleite autonomie gaat niet gepaard met de noodzakelijke verantwoordelijkheid. Dit is evenwel geen probleem dat pas de laatste decennia de kop op steekt. De Belgische overheid neemt al sinds 1966¹⁵ maatregelen om de proliferatie een halt toe te roepen. Vanuit zekere optiek bekeken, lijkt de situatie van de hogeronderwijsinstellingen in zekere mate op die van de banken van voor de kredietcrisis. De banken leefden immers met de veronderstelling, zo niet de garantie, dat in geval van financieel ontij de overheid te hulp zou schieten. Die zekerheid zette aan tot onverantwoord en risicovol gedrag. Ofschoon het *bon ton* is om te spreken over een onderwijsmarkt, moet worden beklemtoond dat op heden nog geen school in Vlaanderen failliet is gegaan – theoretisch lijkt dit evenwel mogelijk.¹⁶ En die keer dat de hogescholensector in de Franse Gemeenschap zich geconfronteerd wist met een nakend faillissement als gevolg van te veel – onwettig – geïnde studiegelden, sprong de Franse Gemeenschap, en direct daarna gevolgd door het Grondwettelijk Hof, in de bres.¹⁷ De configuratie van het hogeronderwijsbestel lijkt onderwijsaanbieders haast moedwillig aan te zetten tot onverantwoord gedrag, waarbij hogescholen en universiteiten nog eens hun verantwoordelijkheid gemakkelijk lijken te ontlopen.

Ervaringen uit het verleden

De Belgische en vanaf 1989 de Vlaamse wetgever heeft zich veelvuldig bediend van het ‘paardenmiddel van een moratorium.’¹⁸ ‘[B]estaande instellingen en personeel krijgen zekerheid, en wie er nog niet is, kan niet protesteren.’ Zo omschreef eresecretaris-generaal Georges Monard de politieke voordelen van het opschorten van de opleidin-

genexpansie.¹⁹ Die maatregelen waren meestal beperkt in de tijd, maar vanwege bestuurlijk immobilisme (blokkering) werden de remwetten, veelal zelfs automatisch, gecontinueerd totdat wel een beslissing werd genomen. Maar ja, het bloed kruipt waar het niet gaan kan. De Vlaamse universiteiten zijn in de jaren zeventig van de vorige eeuw gaan grossieren in allerhande vervolgoopleidingen.²⁰ Dit natuurlijk tot grote ergernis van de verschillende onderwijsministers. De hogescholen zagen zich na hun fusieoperatie halverwege de jaren negentig van de twintigste eeuw wederom geconfronteerd met een programmatiestop. Om de relevantie en de aantrekkelijkheid van de basisopleidingen in de verf te blijven zetten, werd gretig gebruikgemaakt van de pas verkregen autonomie om afstudeerrichtingen in te richten.²¹ Dat de toenmalige onderwijsminister dat met lede ogen zag gebeuren, ligt in de lijn der verwachting. Ongeveer tien jaar later spreekt hij vanuit een andere hoedanigheid (associatievoorzitter) over een ‘braderie van afstudeerrichtingen.’²²

Op het niveau van de basisopleidingen is Vlaanderen min of meer een algehele concurrentieslag bespaard gebleven. De ‘koek’ was reeds in de eerste helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw verdeeld. Daarna heeft de overheid het slot op de deur geplaatst en zijn er slechts mondjesmaat nieuwe opleidingen bijgekomen. Dit heeft tot gevolg dat de basisopleidingen inderdaad eerder breed zijn, maar daarentegen op (te?) veel plaatsen worden aangeboden. Het doorvoeren van de externe kwaliteitszorg tot op het niveau van de vervolgoopleidingen heeft geleid tot een echte (negatieve) knik inzake het aanbod. Dat het nieuwe financieringsdecreet (2008) die opleidingen slechts voor de helft of helemaal niet financiert, geeft veel instellingen het duwtje in de rug om de boeken te sluiten. Wat de afstudeerrichtingen betreft, hebben de hogescholen in 2005 een akkoord bereikt om die tot een tweehonderdtal te reduceren in ruil voor 25 miljoen euro. Die ‘financiële injectie’ is in het daarnet aangehaalde financieringsdecreet geïncorporeerd in de basisfinanciering en bijgevolg verworven. Dat de hogescholen nu de deuren voor meer afstudeerrichtingen lijken open te zetten (zie eerder), zal hen niet op financiële sancties komen te staan, maar waarschijnlijk wel op een geschonden politiek blazoën.

Het huidige beleid

Het zou natuurlijk het mooiste zijn als het huidige overheidbeleid de instellingen aanzet tot een grotere doelmatigheid (rationalisatie), brede basisopleidingen en aanmoedigt om profiel te kiezen. Ook op dat vlak moeten helaas gebreken worden vastgesteld wat betreft de Vlaamse situatie. Het financieringsdecreet leek nochtans te willen zorgen voor een kentering. Instellingen werden in de gelegenheid gesteld om rationalisatieplannen per (groep van) studiegebied(en) in te dienen om in de diverse

sectoren orde op zaken te stellen. De besparingsronde van eind 2009 deed dit fonds de das om en het bleef bij een eenmalige uitkering van vijf miljoen euro. Andere instrumenten uit het decreet bleven wel overeind. Als een instelling een opleiding stopzet, loopt de financiering nog een tijd door (tweemaal de nominale studieduur en wordt dan in vijf jaar stapsgewijs gedoofd), en als een sociaal plan wordt goedgekeurd, ontvangt de instelling een bonus. Een handvol opleidingen is al stopgezet, maar tot nog toe heeft slechts een hogeschool een sociaal plan laten goedkeuren: de Karel de Grote-Hogeschool voor de bacheloropleiding elektromechanica. Opvallend is dat er geen rationalisatienormen (minimale studentenaantallen) per opleiding en/of vestiging meer zijn opgenomen in de financieringsregeling.

Een heuse advieslag moet aan de dag worden gelegd

Het aanbieden van nieuwe opleidingen is er door de jaren heen niet gemakkelijker op geworden. Aanvragen kunnen eenmaal per jaar worden ingediend, voor 1 april, om het jaar erop in september te kunnen starten met de nieuwe opleiding. Een heuse advieslag moet aan de dag worden gelegd, want naast de Erkenningscommissie Hoger Onderwijs en de NVAO moeten ook de associaties en de Vlaamse Hogescholenraad en de Vlaamse Interuniversitaire Raad hun zeg doen. Een dossier kan slechts worden ingediend als de betrokken instelling over het corresponderende studiegebied (sector) beschikt. Deze beperking speelt in het voordeel van de grote hogescholen en universiteiten die de bevoegdheid hebben over veel studiegebieden. Daarenboven lijkt een tendens te ontstaan waarbij nieuwe opleidingen over meerdere studiegebieden heen worden ontworpen. Vanuit een samenleving die complexer wordt en vraagt om multidisciplinariteit is die beweging begrijpelijk. Het studiegebiedenstelsel verliest daardoor wel aan waarde als transparantieverhogend ordeningsinstrument. De programmatieprocedure zet instellingen overigens aan om unieke opleidingen in te richten, omdat voor deze opleidingen geen bestaande opleiding moet worden afgebouwd. Het inwisselen van een opleiding door een opleiding die al op een andere plaats wordt aangeboden (de draaideur), lijkt een aantrekkelijke manier om de bezem door het opleidingsaanbod te halen, maar wordt weinig toegepast. Dit heeft

ongetwijfeld te maken met vast benoemd personeel en hoge opstartkosten van een nieuwe opleiding. Overigens moet een instelling de eerste twee jaar zelf financieren en is pas na zeven jaar de overheidsfinanciering volledig. Dit zet natuurlijk een rem op de programmatieambities van kleine hogescholen en universiteiten, omdat ze niet voldoende middelen kunnen vrijmaken voor nieuwe initiatieven.

Nieuwe denksporen

Echte succesformules hebben in het verleden niet bestaan, lijken ook thans niet te bestaan, maar dat wil nog niet zeggen dat ze zich in de toekomst niet zouden aandienen. De naam van de gezamenlijke agenda van de Nederlandse werkgeversorganisaties indachtig (*Optimistisch*) lijken er zich her en der tekenen aan te dienen die het waard zijn om kort de revue te laten passeren. Ten eerste: een bijsturing van het opleidingsaanbod zal meestal langs de lijn der geleidelijkheid gebeuren. Waar de overheid dit eerst via het model van de 'pratende staat' aanpakte²³, gaat dit tegenwoordig door het aanmoedigen en wettelijk mogelijk maken van allerlei vormen van gezamenlijk aanbieden en diplomerende van opleidingen. Het is nog te vroeg om kritisch over de resultaten te oordelen, maar het lijkt op sommige plaatsen veelbelovend. Ten tweede: het mogelijk maken van maatwerk. Algemene maatregelen en voorzieningen kunnen namelijk als nadeel hebben dat ze in sommige, zeer specifieke gevallen geen uitkomst bieden. Bij de herstructurering van het katholiek hoger onderwijs in Brussel zijn vier universitaire bacheloropleidingen opgedoekt. De politiek heeft dit van haar kant gehonoreerd door te voorzien in een rugzakfinanciering voor de betrokken personeelsleden, zodat die aan een andere universiteit hun loopbaan kunnen voortzetten. Hiermee is op een constructieve wijze een slepend probleem van een navolgenswaardige oplossing voorzien.

Een derde interessante manier waardoor de hand wordt gehouden in de rationele (doelmatige) uitbouw van het opleidingsaanbod, is te vinden in het hbo-decreet van 2009. De commissie-hbo zal voor elke ontwerp van onderwijskwalificatie voor niveau 5 (*associate degree*) een advies moeten uitbrengen aan de Vlaamse Regering over 'de wenselijkheid, de frequentie en de regionale spreiding van een aanbod van nieuwe opleidingen hoger beroepsonderwijs die leiden tot die onderwijskwalificatie'.²⁴ Uiteraard gaat het in dit geval over zuivere planning, maar misschien dat dat in een beperkte sector met ongeveer 22.000 cursisten wel kan werken. De ervaringen met planning in het hoger onderwijs waren in verleden zeker niet onverdeeld positief, maar het zou onverstandig zijn om de deuren open te zetten in een potentiële groeisector.

Het rapport van de commissie-Veerman bevat op de pagina's 43-44 een passage over een 'vraaggestuurd arrangement' voor de masterfase: 'Maar de basale vraag die op enig moment wel beantwoord moet worden, is of een toekomst die zich kenmerkt door vele vormen van differentiatie – een toekomst zoals de commissie voor ogen staat – gerealiseerd kan worden met een relatief uniform model van bekostiging dat niet uitnodigt tot een gevarieerd studiepatroon.' Van het mogelijk introduceren van een systeem van onderwijs- of leerrechten (vouchers) kan verwacht worden dat het de instellingen wel zal aanzetten tot enig verantwoordelijkheidsbesef en dat de problemen die hier besproken worden zich niet meer in dezelfde mate zullen stellen. Al met al blijft het een zeer verstrekkend voorstel. Kortom, deze passage mag als vierde lichtpunt niet al te snel terzijde worden geschoven.

Tot slot, iedereen is het erover eens dat brede opleidingen een betere garantie bieden in de toekomst dan smalle vormingstrajecten die opleiden tot een welbepaald beroep dat over twintig jaar misschien niet meer bestaat. De configuratie van het hogeronderwijsbestel geeft echter de verkeerde prikkels af, waardoor instellingen aanbodmaximalisatie nastreven in plaats van het maken van, soms pijnlijke, keuzes. Soms wordt ervoor gepleit om de regulering met betrekking tot het opleidingsaanbod op te heffen²⁵ of wordt dit onder grote kritiek gesteld.²⁶ Huisman heeft er al eens op gewezen dat dit een cyclisch fenomeen is dat om de zoveel jaar terugkeert.²⁷ Zolang aan de configuratie niet wezenlijk wordt gesleuteld, bijvoorbeeld door de financieringsstroom te verleggen naar de studenten, is het niet opportuun om af te zien van aanbodregularisatie in hoofde van de overheid. Of daarmee ook de differentiatiegedachte van het commissie-Veerman een doodgeboren kind is, valt af te wachten. Op dit moment is het in elk geval zo dat instellingen met het ene oog kijken naar de concurrentie en met het andere naar de politiek. Dat gedrag heeft tot op heden weinig leiderschap en profilering tot gevolg gehad.

Ton van Weel

is als stafmedewerker verbonden aan het Vlaams Verbond van Katholieke Hogescholen (VVKHO) en werkt sinds oktober 2010 als extern promovendus bij het Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS – Universiteit Twente) aan een doctoraatsonderzoek over het Vlaamse rationalisatiebeleid met betrekking tot het opleidingsaanbod in het hoger onderwijs; ton.vanweel@vsko.be.

Noten

1. Renique, C. (2010), Met hoger onderwijs en onderzoek naar de top. Een agenda voor overheid, instellingen en bedrijfsleven, *TH&MA. Tijdschrift voor Hoger onderwijs & Management*, nr. 3, 13-17, citaat 16.
2. Raad van de centrale ondernemingsorganisaties (1995), *Doelgericht hoger onderwijs; balans in viervoud*, 10.
3. Cortens, I. (1998), Het Vlaams Economisch Verbond over optimalisering van het universitaire aanbod, *Universiteit & Beleid*, nr. 3, 9.
4. Box, J. (1995), Het HBO blijft worstelen met macro-doelmatigheid, *TH&MA. Tijdschrift voor Hoger onderwijs & Management*, nr. 2, 8-11.
5. Huisman, J., J. Verhoeven en K. De Wit (2004), Change in study programmes: The low countries, *Higher Education Policy*, (269) 273.
6. Van den Bossche, L. (1998), *Besluitvorming n.a.v. de besprekingen rectoren en minister L. Van den Bossche van het eerste voortgangsrapport van ere-rector R. Dillemans*, randnummer 12.
7. Ministeriële commissie optimalisatie en rationalisatie in het hoger onderwijs (2008), *Optimalisatie en rationalisatie van het hoger onderwijslandschap en -aanbod. Rapport van de Ministeriële Commissie aan de heer Frank Vandenbroucke, Vlaams minister van Werk, Onderwijs en Vorming*, februari, 16.
8. Zie voor een Nederlandstalige samenvatting van zijn proefschrift: Huisman, J. (1995), De diversiteit van het opleidingsaanbod in het wo: trends en verklaringen, *Tijdschrift voor hoger onderwijs*, 37-56.
9. JPDJ (1977), Vijftien jaar hard maar familiaal werken in het Hoger Handelsinstituut, *De Voorpost*, 25 november.
10. Dickeson, R.C. (2010), *Prioritizing academic programs and services. Reallocating resources to achieve strategic balance*, San Francisco, Jossey-Bass.
11. Eckel, P.D. (2002), Decision rules used in academic program closure. Where the rubber meets the road, *Journal of Higher Education*, (237) 254, 256 en 258.
12. Box, J.M.F. (1991), Macrodoelmatigheid en het lemmingen-effect, *Tijdschrift voor hoger onderwijs*, (219) 224.
13. Gils, van, M.R. (1989), Intermediaire organen in het hoger onderwijs, in: Langbroek, P.M. en D.W.P. Ruiter (eds.), *Deregulering in het hoger onderwijs? Aspecten van overheidssturing in het concept-ontwerp WHW?*, Culemborg, Lemma, (51) 56.
14. Huisman, J. en I. Jenniskens (2000), Nieuwe opleidingen in het HBO: het reguleren van zelfregie, *Tijdschrift voor hoger onderwijs*, (267) 273.
15. Wet van 8 juli 1966 houdende tijdelijke opschorting van de uitbreiding van de onderwijsnetten, BS 11 augustus 1966.
16. De Belder, H. (1998), Een hogeschool kan failliet gaan. Overheid laat water tot aan de lippen staan, *De Standaard*, 15 april.
17. Arbitragehof 21 februari 2007, nr. 28/2007, BS 9 maart 2007.
18. Box, J. (1995), Het HBO blijft worstelen met macrodoelmatigheid, *TH&MA. Tijdschrift voor Hoger onderwijs & Management*, nr. 2, (8) 9.
19. Monard, G. (1988), Ontwikkelingen in het onderwijsbeleid 1986-1987, *Res Publica*, (280) 288.
20. Huisman, J., J. Verhoeven en K. De Wit (2004), Change in study programmes: The low countries, *Higher Education Policy*, 269-285.
21. Derdelinckx, R., W. Baute en J. Geens et al. (eds.) (2000), *Optimalisatie van het hogeschoolonderwijs. Eindrapport*, Brussel, VLHORA, november, 27.
22. Van de Velde, L. (2006), 'Se non è vero, è ben trovato'. Interview met de associatievoorzitters, *Delta. Tijdschrift voor hoger onderwijs*, afl. 9, (26) 36.
23. Heffen, van, O., J. Verhoeven en K. De Wit (1999), Hoger onderwijs en beleid in Vlaanderen, *Bestuurskunde*, (367) 373.
24. Artikel 8 1° van het decreet van 30 april 2009 betreffende het secundair na secundair onderwijs en het hoger beroepsonderwijs, BS 20 juli 2009.
25. De Groof, J. (2005), *Het 'Lucas effect'. Een poging tot inleiding ten behoeve van een onafwendbaar debat omtrent nieuwe regelgeving voor hoger onderwijs in Vlaanderen (algemeen deel) en legistische opmerkingen bij het voorontwerp van basisdecreet hoger onderwijs (bijzonder deel)*, Antwerpen, ICOR, 17-18.
26. Huisman, J. en P. Kwikkers (2005), Onderwijsaanbod, in: Kwikkers, P.C., J. Huisman en F.E.H. Van Eijkeren, *Evenwicht zonder sturing*, Den Haag, Sdu, 251-263.
27. Huisman, J. (1997), De regulering van het opleidingsaanbod: Een slingerbeweging tussen overheidsplanning en zelfregulering, *Beleidswetenschap*, 122-142.